

Tampere – Tammerfors

LARS HULDÉN

Harvoista suomalaisista kaupunginnimistä on kirjoitettu niin paljon kuin nimestä *Tampere–Tammerfors*. Perusteellisin tutkielma, jonka lopputulos tuntuu olevan yleensä hyväksytty, on Viljo Nissilän tekemä. Hänen artikkelinsa »Tampere-nimestä» on julkaistu *Virittäjässä* v. 1959. Hieman toisenlaisessa muodossa tämä artikkeli esiintyy uudelleen julkaisussa *Kangasalan joulukuu* v. 1968. Myös parissa muussa työssä Nissilä on viitannut tulkintaansa: Hänen mukaansa nimen lähtökohta on muinaisruotsin maskuliini *damber*, nykyruotsin *damm* 'pato'. Jälkiosan *koski* on Näsijärven ja Pyhäjärven välinen jo kauan hyödynnetty suuri koski.

Nissilän artikkeli sisältää suppean tutkimushistorian, riittävältä vaikuttavan kokoelman nimen asiakirjamerkitöjä sekä mielenkiintoisen kulttuurihistoriallisen selvityksen nimestä ja sen taustasta. Nimen johtaminen sanasta *damm* voi tuntua houkuttelevalta, mutta siihen liittyy tiettyjä ongelmia, joista Nissilä ei suinkaan ole tietämätön ja joita hän yrittää selvittää.

Kun nyt otan tämän nimen uudelleen pohdittavaksi, minulla on etuna se, että voin käyttää Nissilän perustavaa tutkielmaa keskustelun pohjana. Mitään mainittavia omia lähdetutkimuksia en ole tehnyt. Vanhemmista tulkinnoista voidaan mainita seuraavat:

Sana *tammi* on esiintynyt suomen kielessä henkilönnimenä, ja sellaisena sen on katsottu merkitsevän 'voimakasta, tukevaa'. Analogisesti jo olemassaolevien sanaparien kanssa on kehittynyt muoto *tammer*. *Tammerkoski* on sen vuoksi sama kuin *Tammikoski* ja sen merkitys on 'voimakas koski'. Sellaisiin paikannimiin kuin *Tammero*, *Tamare* tai *Tammare* sisältyy muita *tammi*-sanana muunnoksia. (Heikki Ojansuu.)

Nimen eräänä vaihtoehtoisena muotona mainitaan *Tamminkoski*, joka merkitsee 'koski, jossa on pato', 'padottu koski'. Sama nimi esiintyy muualla. (A. J. S., K. J.)

Kylä nimeltä *Tammerfors* (*Tammerkoski*) oli varhain markkinapaikka. Paastonaikojen yhteydessä pidettiin markkinoita, nk. *tamperdagar*, mistä paikka on saanut nimensä. (K. Jaakkola, jonka kannalla on myös Kirsti Arajärvi.) Nissilä huomauttaa, että paikannimi on varmasti vanhempi kuin messu- ja markkinapäivät, joita alettiin viettää 1300-luvulla.

Satakunnassa tavallisella johtimella (-*ari*, -*eri*, -*uri*) on sellaisista nimistä kuin *Tampi*-, *Tompi*- muodostettu *Tampari*, *Tompari* yms. Samaan ryhmään kuuluu *Tampere*, ensin kosken, myöhemmin sitä ympäröivän paikkakunnan ja sen asukkaiden nimenä. Koko nimiryhmän otaksutaan olevan lähtöisin sanasta *tampa* 'pöly, tomu' (Lönnrot). (Väinö Voionmaa.)

Muiden, heikommin perusteltujen selitysten mukaan *Tampere*, *Tammerfors* on ellipsi nimestä *Kankaantaanperä* tai se on kehittynyt *Tammiperästä* (*tammi* puun nimenä) tai se on Virosta lainattu nimi tai ellipsi nimestä *Lahdentaanperä* (> *Taanpere* > *Tampere*) tai alun perin lappalainen nimi.

Nissilän Virittäjässä oleva artikkeli sisältää seikkaperäisemmän selostuksen lähdeviittauksineen. Siinä jää mainitsematta, että Carl-Erik Thors kirjoituksessaan Suomen kaupunkien nimistä (Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1951) pitää nimeä alun perin suomalaisena kommentoimatta asiaa lähemmin.¹

Myöhemmin paastopäiväteoria on saanut lisätukea Kalervo Peltoselta hänen pakinanluonteisessa artikkelissaan Tammerkoski-aikakauslehden numerossa 2 (1987). Mitään rinnakkaistapausta ei ole voitu esittää. Kyseessä olevien neljännesvuosipaaston päivien (qvatemberdagar) suomenkielinen nimitys (Mikael Agricolan rukouskirja) oli *himmurtai* (Aarno Maliniemi, Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid VII s. 363), joka vastaa ruotsinkielistä sanaa (*h*)*imberdagher* tai jotakin sen kaltaista.

Tampereen historiassa Viljo Rasila selostaa tärkeimpiä teorioita (I s. 405) mieltäen viimeksi mainittuun. Mutta hän lisää itse vielä pari mahdollisuutta: muinaisruotsin *tamber* 'kesy' tai saksan *dampfer* (höyryävästä koskesta puhuttaessa). Hän ei päädy mihinkään tiettyyn teoriaan, mutta sanoo lopuksi: »Joka tapauksessa Tammerkoskella on täytynyt olla jokin laajalti tunnettu nimi jo varhaisen erätalouden aikana».

Muinaisruotsin maskuliini *damber*

Muinaisruotsin sanalla *damber* oli kaksi merkitystä (Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket ja sen täydennysnide, joita kumpaakin lähdettä myös Nissilä on käyttänyt). Toinen on 'patoaminen, pato', toinen suunnilleen 'patoamalla tai kaivamalla tehty vesiallas kalojen pitämistä varten, lammikko'.

Nissilä otaksuu hyvin perustein, että juuri ensimmäinen merkitys on kysymyksessä nimessä *Tampere*—*Tammerfors*. Hän arvelee ilmeisesti, että tämä sana on yhdyssanoissa kuten muinaisruotsin *fiskadamber* voinut myös tar-

¹ Thors hyväksyi myöhemmin, hieman empien, Nissilän selityksen (Hufvudstadsbladet 14.1.1982).

koittaa sellaisia vesistöihin kalanpyyntiä varten rakennettuja aitauksia, joista tavallisesti käytetään nimityksiä *risgård*, *fiskgård*, *verke*. Näistä viimeksi mainittu ei ole harvinainen paikannimissä. Vrt. Tamberkoski werck 1558, jolla varmastikin on tekemistä kalastuksen eikä myllytoiminnan kanssa kuten Nissilä otaksuu. Mitään tällaista merkitystä ei muinaisruotsin sanakirjassa anneta *damber*-sanalle.

Se että nimen alkukonsonantti on *t*- ei aiheuta ongelmia; suomen kielen lainasanoissa ruotsin *d*- korvataan *t*:llä: *tyyny* 'dyna', *tiski* 'disk', *Taavetti* 'David' jne. Mutta tästä seuraa myös välttämättä se, että *Tammerfors* -nimen täytyy perustua suomenkieliseen muotoon.

Ruotsalainen ääntämismuoto *dambärfåss* on »luotettavan tiedon mukaan» esiintynyt Närpiössä 1700-luvun lopussa, mainitsee T. E. Karsten (Folkmålsstudier 1 s. 82). Hänen mielestään tämä tukee hänen tulkintaansa *Tammerfors* -nimestä, joka olisi '(Kvarn)dammforsen'. Nissilä mainitsee, että Karsten »ohimennen» on esittänyt saman tulkinnan, johon hän itse on päätenyt.

Olav Ahlbäck otaksuu (Studier i nordisk filologi 31:3 s. 3), että yksinäisen närpiöläismuodon syntyyn on voinut vaikuttaa assosiaatio verbiin *damb(a)* 'höyrytä, pölytä (aikaisemmin myös sumusta)'. *Damberfors* on merkitty muistiin 1966 (Kristina Norrholm, Åbo Akademi) viljelykseen raivatun sualueen nimenä Närpiön Rangsbyssä.

Vaikeampi on käsittää, miten *damber* on tullut suomalaisen kielenkäyttöön vanhassa *-er* -päätteisessä nominatiivimuodossa. Nissilä viittaa siihen, että on olemassa jonkin verran murre sanoja, joihin on yleistynyt maskuliininen nominatiivimuoto, mutta *damm* ei kuulu niihin. Useimmat niistä tarkoittavat henkilöitä. Nissilä ei esitä tämän esimerkin lisäksi yhtään muuta, jossa suomen kieleen olisi lainattu muinaisruotsin maskuliinin yksikön nominatiivi.

Nissilä viittaa myös siihen, että monet ruotsalaiset järvennimet ovat *-ern* -loppuisia (*Dovern*, *Gunnern*, *Sottern*, *Vimmern* ym., määräisessä muodossa). Mutta tässä lienee kysymys vanhoista *ia*-kannoista, jotka muinaisruotsin aikana ovat yleistäneet nominatiivin *-ir* koko taivutuskaavaan, jolloin siitä on tullut määräisessä muodossa *-ern* tai *-aren*. Vrt. Pamp, Ortnamnen i Sverige s. 96 ja Wessén, Svensk språkhistoria I § 84.

Kun Ruotsissa *damm* yksinään muodostaa järvennimiä, mikä on melko tavallista, ne äännetään *Dammen*, akuutilla aksentilla. Silloin kyseessä on sanan toinen merkitys ('lammikko' tms.). Vrt. Hellquist, Sjönamn s. 88. Sana *damm* on lainattu suomen kieleen odotuksen mukaisessa muodossa *tammi*, ja se sisältyy lukuisiin paikannimiin kuten yllä mainittuun *Tamminkoskeen* (Lönnrot; Nissilä, Virittäjä s. 197).

Epätavallinen muoto selittyy Nissilän mukaan siten, että se ei ole appellaatiivinen lainasana vaan lainattu nimenä: »Viimeistään 1100-luvulla skandinaaviset varjagit ja myllynrakentajat toivat kosken nimityksen *Damber* l. *Damberfors*.» (Kangasalan joulukuu s. 12.)

Vaihtoehdosta *Damberfors* on luovuttava, ja niin Nissilä tekeekin aikaisemmin Virittäjän-artikkelissaan kysytyään kielihistoriallisen asiantuntemuksen neuvoa; *-er* -loppuinen nominatiivi ei ole koskaan yhdyssanan määritesana.

Eräs mahdollisuus on Nissilän mielestä (Virittäjä s. 197) se, että seudun ruotsinkieliset ovat muodostaneet paikannimen, jonka jälkiosa oli *-damber*, mikä nimi sitten suomalaisten käytössä on lyhentynyt käsittämään lopuksi vain jälkiosan, samoin kuin *Björneborg* on lyhentynyt suomalaiseksi *Poriksi*. Mutta siinäkin tapauksessa nominatiivimuoto olisi kummallinen. Karsten esittää yhden ainoan vastaavan tapauksen, pitäjän nimen *Malexander*, missä maskuliinin nominatiivimuoto on liittynyt kiinteästi nimeen.

Ei voida otaksua, että padonrakentajat 1100-luvulla (!) olisivat käyttäneet tämän asiansanan nominatiivia useammin kuin muita sijamuotoja kuten akkusatiivia. Jos sanasta jo ruotsalaisessa kielenkäytössä olisi tullut erisnimi, on huomattava, että paikannimet hyvin varhain ovat menettäneet erityisen muinaisruotsin nominatiivinsa. Viittaaan Eva Bryllan väitöskirjaan *Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan* (Uppsala 1987) ja siinä oleviin viittauksiin. Hän kirjoittaa (s. 148—):

Vanhat nominatiivimuodot ovat varhain jääneet pois käytöstä. Hellbergin mukaan tämä kehitys lienee alkanut paikannimissä aikaisemmin kuin appellaatiiveissa. Vahvoissa maskuliineissa nominatiivimuoto näyttää jääneen pois käytöstä jo 1300-luvulla muinaisnorjalaisissa asiakirjoissa. Vielä aikaisemmin päätte on Hellbergin mukaan kadonnut muinaisruotsalaisista asutusnimistä. Asutusnimissä, joihin sisältyy esim. *by*, *holm*, *lund*, ei hänen huomatakseen esiinny päätettä *-r* muinaisruotsin yksikön nominatiivissa. Tätä tukee selvästi myös minun tutkimusmateriaalini. Vahvasti taipuvissa (*-*)*holmber* -loppuisissa paikannimissä ei sörmlantilaisessa aineistossa ole yhtään esimerkkiä, jossa nominatiivin *-r* olisi säilynyt.

Jossakin määrin näiden havaintojen täytyy soveltua myös meidän tarkasteltavanamme olevaan tapaukseen. Koska *damm* lienee lainasana »ainakin osittain, keskialasaksasta» (Hellquist), odottaa tässä mitään nominatiivimuotoa vielä vähemmän kuin omaperäisissä sanoissa. Muinaisruotsin ja muinaislänsiskandinaavin sanakirjojen esimerkkikokoelmat ovat verrattain myöhäiseltä ajalta, ja nominatiiveja niissä on harvassa.

Nimen johtuminen muinaisruotsin sanasta *damber* on, kuten sanottu, hyväksytty varsin yleisesti. Tampereen historiassa (I s. 200) Seppo Suvanto sanoo, että Nissilän selitys on monien muitten joukosta »kielellisesti ja asialli-

sesti hyväksyttävien». Mutta nimen syntyajasta Suvannolla on erilainen käsitys: »Se edellyttää kuitenkin myöhäsyntyisyyttä, mihin viittaa myös ensimmäinen esiintyminen vasta 1544. Kansa on tyytynyt puhumaan vain 'Koskesta' samoin kuin Valkeakosken naapurissa sanotaan nykyään: 'mennään Koskiin'. Alkuliite on tullut myöhäiskeskiaikana myllypatojen ja itärannan uudisasutuksen mukana.»

Vesikäyttöisiä myllyjä lienee ollut Suomessa 1200-luvun lopulta lähtien, mutta sellaisesta kerrotaan ensimmäisen kerran Turun seudulla 1352 (Nissilä Virittäjässä s. 199, E. A. Virtanen teoksessa Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid). Silloin mainitaan myös *qwaernae dam* (akk.) 'myllypato'.

Vuodesta 1466 alkaen kerrotaan Tampereella olleen myllyjä. Alkuperäisasiakirja, Sten Hendrikinpojan antama tuomio loppiaisena 1466 (FMU IV 255), on kadonnut, mutta sitä selostetaan Pirkkalan talvi- ja kesäkäräjain pöytäkirjassa 1690.²

Vanhimmat esiintymät

Kuva, jonka vanhimmat kirjoitusmuodot antavat nimen kehityksestä, tukee tuskin oletusta, että muinaisruotsin *damber* olisi varhain lainattu juuri nimenä. Nissilän esiintymätietojen pohjalta olen laatinut tärkeimmistä varianteista seuraavan yhdistelmän. Vain pariin omaan muistiinpanooni olen liittänyt viittauksen Valtionarkistoon, muuten viittaa Nissilään (mts. 194—).

Koski(s) 1405—1573 (8 esiintymää)

Tamberkosk(i) 1544—1630 (21 esiintymää Nissilällä)

Tambere 1590—

Tamberfors(s) 1554—

Tammerfors(s) 1593—

Rovastinkäräjillä 1560 tuomittiin *birith mortens dotter tamber* sakkoihin (VA 2113, p 5 v). *Tamberkoskella* asui samaan aikaan *Morthen* vaininen,

² Käräjillä käsiteltiin riitaa myllyosuuksista, jolloin tuomioasiakirja esitettiin. Sen mukaan tuli Messukylän ja Tammerforsin kylän omistaa 2 osuutta »både tillsammans i Tammerforss, och fiskierij, sampt Takahuchtis den Tridie delen, iembwål skall Takahuchtis äga Nyqwarn och Tykisqvarn och Messuby 2. deelar i Wachtere qwarn, sampt Tammerfors by den Tridie deehl i förbenempde Wachterqwarn.» (VA: KO a 10, p. 798, mihin FMU viittaa).

Asia oli otettu käsiteltäväksi edellisillä talvikäräjillä, jolloin asiakirja niinkään esitettiin ja sitä selostettiin (p. 673). Todettiin, ettei mainittuja myllyjä enää ollut olemassa mutta että niiden paikat olivat jäljellä ja niihin oli rakennettu uudemmat myllyt. Mikäli nimet on kirjoitettu kutakuinkin oikein, sisältäisi tämä asiakirja nimien *Tammerfors* ja *Tammerfors by* vanhimmat esiintymät, joissa alkuosa on tunnistettavassa muodossa. Toinen vaihtoehto on, että oikeus on korvannut nimen *Koski(s)* 1600-luvulla käytetyillä nimillä, mutta se tuntuu minusta vähemmän todennäköiseltä.

joka otaksuttavasti oli hänen isänsä (VA 2110, p. 16 v.). Tietoja Tambeffär-sin kalastuksesta on vuodelta 1557 (VA 2026, p. 25 v.).

Kaikki yllä mainitut muodot esiintyvät ruotsinkielisessä yhteydessä. Suomenkielisistä asiakirjoista on merkitty muistiin Tamberella 1668, Tammercoskella 1705, Tammercoskel 1750, Tamberin ja Kangahan Niemen välille 1790.

Jos tulkitsee tarkasti tai aivan mekaanisesti esiintymien antamaa kuvaa, tulee siihen johtopäätökseen, että paikan nimi on ollut *Koski* aina 1500-luvulle asti, jolloin siihen on lisätty tarkentava määräiteosa. Ruotsinkielinen muoto *Tamberfors* tai *Tammerfors* perustuu suomenkieliseen nimeen *Tamberkoski*, jonka perusosa on käännetty ruotsiksi.

Varmaankaan ei ole merkityksetöntä, että kaikkien esiintymien alkukirjain on *T*, ei koskaan *D*. Tämä viittaa siihen, että alkuosaa ei ole samastettu *damm*-sanaan. Tampereen seudulla on joukko paikannimiä, jotka sisältävät skandinaavisia tai muita epäsuomalaisia aineksia. 1500-luvun kirjoitusmuodoissa tämä tulee selvemmin näkyviin kuin myöhemmissä kirjoitusmuodoissa tai nykyisessä ääntämisessä. Nissilällä on useita esimerkkejä: Kyttälä – Skyttälä 1560, Kinnarila tai Kinnarla – Skinnarla 1540, Viskari – hen fiskiare 1558, Tiura, Tiurala – Diuralann 1571, skand. Diur, Alpula – Albrekt Viia 1540 jne. Kokemäenjoen laaksosta voidaan vielä mainita Tala – Tala 1546, Ol Dala (Dalarna) 1570, Teikari – Jusse Stegari 1450, Tormila 1479 – Henr. Stormi 1540, nämä Koskipään Kokemäenjoen koskien nimiä käsittelevästä pro gradu -työstä (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus).

Jos siis *D*-muotojen puuttuminen *Tammerfors*-nimessä on huomiota herättävää, voi kuitenkin suomenkielisen nimen taustalla piillä vuorostaan jokin tähän saakka tunnistamaton skandinaavinen (tai saksalainen) sana tai nimi.

Kirjoitusasujen, joissa on *-mb-*, katsoo Nissilä vastaavan suomen *mp*-äänntämystä, mikä on sen ajan oikeinkirjoituksessa aivan normaalia. Samalla tavoin kuin sanapareissa *manner* : *mantere*, *tanner* : *tantere*, *vemmel* : *vempele* on alkuosasta *Tamper-* tullut osaksi *Tammer-*, osaksi *Tampere*, kaupungin nimen vakiintunut normaalimuoto. Kosken nimi on *Tammerkoski*.

Karsten, jolla ei ollut käytettävissä mitään vanhoja esiintymätietoja, arvelee, että *Tammer* vastaa muinaisruotsin *damber*-sanaa, jonka *-mb-* on yhä jäljellä pohjalaismurteissa.

Asiakirjamerkinnot tuntuvat osoittavan, että *mm*-muodot ovat sekundaareja. Ruotsinkielisessä tekstissä tämä saattaa liittyä siihen, että kirjoitusmuodot, joissa *r*:n edessä on *m* + epenteettinen *b*, alkavat kadota 1500-luvulla. On vaikea sanoa, onko sellaisella ortografisella korjauksella, joka vastaa muiden murteiden kuin itäruotsalaisten äännekehitystä, voinut olla vaikutusta suomen kieleen.

Pohjalainen ääntämismuoto, jossa on *-mb-*, voidaan käsittää kirjoitusmuodon *Tammerfors* sovellukseksi murteen äännesysteemiin samoin kuin sellaisissa yleiskielen vs. murteen sanapareissa kuin *kommer* : *kåmber*, *timmer* : *timber*, *dammar* : *dambar* (verbi), *stämmer* : *stämber*. Mutta suomen *mp:n* ja ruotsin *mb:n* välillä on vanha vastaavuus (*kampa* : *kamb*, *lampaan* : *lamb*), joka sallii meidän pitää suomalaisia ja ruotsalaisia muotoja, joissa on *m* + konsonantti, varhaisina rinnakkaismuotoina.

Mistä sitten ellei muinaisruotsin *damber*-sanasta?

Useistakin syistä, mutta ennen kaikkea siksi, että nominatiivipäätteen *-er* tuskin voidaan olettaa säilyneen lainasanassa tai lainanimessä, vaikuttaapa epätodennäköiseltä, että määriteosan, *Tamber-*, *Tamper-*, *Tammer-* perustana olisi muinaisruotsin maskuliini *damber*.

Kuinka nimi siinä tapauksessa olisi selitettävä?

Nissilä tähdentää, että nimi, sellaisena kuin hän sen tulkitsee, on ainutlaatuinen, ja sille on tavattoman vaikea löytää tyydyttäviä rinnakkaistapauksia. Tulkintavaihtoehtoja löytyy sitäkin enemmän.

Selityksiä on haettu suomen, ruotsin, saksan, lapin ja viron kielistä. Se, että selitystä pyritään etsimään suomen ulkopuolelta, johtunee siitä, että nimi vaikuttaa jossakin määrin epäsuomalaiselta.

Olisi siis löydettävä sellainen kielen aines, johon pysyvästi kuuluu tämä mainittu *-er-* tai joka on voinut saada sen esim. äännekehityksen kautta.

Se, että vanhemmat kirjoitusmuodot säännöllisesti alkavat *T:*llä, sulkee mielestäni pois (puuttumatta tässä nominatiivipäätteen ongelmaan) myös toisen helposti tunnistettavan artefaktisanan, sanan *stamper*. Polkumyllyt, jotka muuten ovat vaikuttaneet monen Suomen paikannimen syntyyn, ovat tuskin edes historialliselta kannalta mikään mahdollinen lähtökohta.³

Tulkinnan lähtökohdan etsintää ohjaa oleellisesti se, mitä nimen iästä ajatellaan. Nissilä pitää mahdollisena, että se voi olla 1100-luvulta, muut voivat mennä vielä kauemmas taaksepäin. Seppo Suvanto arvelee Nissilän tulkinnan perusteella, että nimi on muodostunut myöhään, ei paljoa ennen kuin vanhimmat *Tamper-*kirjoitusmuodot ilmaantuvat 1500-luvulla.

³ Sellainen kirjoitusmuoto kuin *lenzman Jöns i standerkåskinn* 1554 (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus) on ainoa lajissaan ja varmasti virheellinen. Vanhimmat ruotsin *stamp*-sanon esiintymät tässä merkityksessä näyttävät olevan 1500-luvun alusta (Hellquist, *Det svenska ordförrådets ålder och ursprung* II s. 588, SAOB). Suomen kielessä on lainasanassa *tamppi* säännöllisesti geminaatta-*p* (Lönnrot; Karsten, *Folkmålsstudier* X s. 529).

Jos lähtökohdaksi hakee pohjoismaista sanaa, sen tulee sisältää yhtymä *-mb-* ja sen alussa on oltava *d-*, *t-* tai mahdollisesti *st-*, josta suomen kieli on voinut saada *t:n*. Ei ole kovin monta sanaa, joista valita. Muinaisruotsin neutria *damb* 'höyry, savu tms.' (nykyruotsin *damm*), joka tuntuisi sopivan hyvin kosken nimeen, ei tietääkseni ole tavattu ainoassakaan. Muita merkitykseltään samantapaisia sanoja on esim. norjalaisissa joen- ja koskennimisissä kuten *Dimma*, *Fjuka*, *Rjukan* (Per Hovda aikakauskirjassa *Mål og Minne*, 1945, s. 107—).

Voidaan mainita myös norjalainen joennimi *Stampa*. Sen arvellaan tarkoittavan virran syöksähtelevää ja keikkuvaa juoksua (Per Hovda, *Norske elvenamn* s. 107). Mutta *mp:*stä pitäisi tulla suomalainen *-mpp-*; tosin tähän substituutiosääntöön voitaisiin ehkä liittää poikkeuksiakin.

Mielenkiintoisimman lähtökohdan tuntuu tarjoavan seuraava sanaryhmä: muinaislänsiskandinaavien adjektiivi *þambr* 'pingottunut, paksu (vatsasta)', femin. *þomb*, nykyislannin *þömb* 'suuri vatsa; jousenjänne', norjan verbi *temba* 'täyttää, ahtaa sisäänsä' ym. (de Vries, Torp). Etymologit viittaavat indoeurooppalaiseen juureen **temp* 'venyttää, pingottaa', jonka kanssa yhteen kuuluu monien muiden sanojen joukossa myös latinan *tempus* 'ajanjakso'. Soinniton *þ* muuttuu ruotsissa *t:*ksi viimeistään noin 1400 (Wessén, *Svensk språkhistoria* I § 72.).

Mainittuihin sanoihin on yhdistetty myös joitakin paikannimiä. Islantilainen *þambárdalur* Eyrbyggjasagassa (Hegstad) kuulunee tähän, ja sen voidaan tulkita sisältävän genetiivin sanasta *þambá* 'tulviva joki' tms.

Norrbotenissa ja pohjois-Norjassa on eräiden entisten »muodoltaan pyörävien tai pussimaisten» lahtien nimi *Tämban* tai *Tämman*. Nimien muinaiskandinaavinen vastine voisi olla **þambiōn*. Vrt. Torsten Bucht, *Namn och Bygd* 26 s. 124—.

Myös upplantilainen järvennimi *Tämnaren* (Taemnir, 1300-l.) on ainakin vaihtoehtoisesti liitetty tähän ryhmään (Calissendorff, *Ortnamn i Uppland* s. 110). Se — samoin kuin aikaisemmin mainitut esimerkit ja monet muut — on *ia*-vartalo ja saanut muinaisruotsalaisena aikana uuden *-aren* -loppuisen muodon.

Johdinaineksella *-ia* muodostetuissa järvennimissä voi olla *i*-metafonia tai se voi niistä puuttua (Pamp, *Ortnamnen i Sverige* s. 96). Muinaisruotsin muodossa **þambir* ei ole metafooniaa, ja sen voidaan ajatella muodostuneen analogisesti muiden metafoonia-ajan jälkeisten sanojen kanssa. Muinaisruotsissa maskuliinisten *ia*-vartalojen nominatiivimuoto omaksuttiin monessa tapauksessa koko taivutuskaavaan (Wessén, *Svensk språkhistoria* I § 84), ja nimen muodoksi olisi tullut **Tamber*. Muinaisruotsin kauden lopulla sellaiset nimet muuttuivat määräiseen muotoon.

Tässä on siis voinut olla kauttaaltaan *-er* -osan sisältävä muoto, jonka suomalaiset ovat voineet helposti täsmentää epeksegeettisellä osalla *-koski*, josta pian tuli käytetyin nimimuoto (Matts aff Koskis 1405 jne.).

Nissilä on varmasti oikeassa siinä, että Tamberkoski-tyyppiset kirjoitusmuodot vastaavat suomalaista *mp*-ääntämystä. Varhaiset ruotsalaiset kirjoitusmuodot Tamberforss 1554 voivat vastata samaa ääntämystä, mutta jos yllä mainittu tulkinta on oikea, perinnäinen *mb*-ääntäminen olisi voinut säilyä asiakirjojen aikaan asti ja elää edelleen pohjalaismurteissa. Mutta pohjalainen ääntämismuoto voidaan selittää muutenkin, kuten jo mainittiin. Ruotsin kieli sinänsä voisi vaikeuksitta hyväksyä yhtymän *-mp*-.

Nimien **Tammer* ym. tulkinta vanhaksi järvennimeksi olisi huomattavasti vakuuttavampi, jos olisi olemassa järvi, johon tämä tulkinta voisi liittyä. Mutta *Näsijärvi* pohjoisessa ja *Pyhäjärvi* etelässä ovat varmasti vanhoja järvennimiä. Ensin mainittu on määriteosansa puolesta yhdistetty ruotsin saanaan *näs*, joka on *ja*-kanta ja saa yhdyssanoissa loppuunsa *-i:n* (*Näsibacken*, *Näsiliden* jne.).

Nimitys saattaisi ehkä tarkoittaa sitä suhteellisen ahdasta Pyhäjärven lahtea, johon koski laskee. Mutta on syytä epäillä, onko se voinut saada *ia*-suffiksilla muodostettua nimeä kuten Ruotsin suuret ja ikivanhat järvet, olkoonkin, että tämä johdostyyppi on ollut suhteellisen pitkäikäinen. Vielä pulmallisempaa on se, että koskien ja jokien nimet ovat äärimmäisen harvoin *ia*-vartaloja. Johtamalla muodostetut joennimet ovat yleensä feminiinejä. Useimmissa koskenimissä on perusosa *-fors(en)*, mutta melko suuren ryhmän muodostavat partisiipin preesensit. Vrt. Jöran Sahlgren, *Namn och Bygd* 1930 s. 134—; T. E. Karsten, *NoB* 1933 s. 39—; Per Hovda, mt.

Mutta samasta sanaperheestä lähtien voidaan ajatella myös muita mahdollisuuksia. Koskella ja sen laajentuneella alaosalla on voinut olla nimi, joka vastaa muinaislänsiskand. feminiiniä *þomb* tai tämän kantaskand. muotoa **þambō*. Itäisessä Skandinaviassa vaikuttaa *u*-metafonia paljon heikemmin kuin lännessä. Islantilaista sanaa vastaamaan odottaisi tässä feminiiniä **þamb*. Tietävästi tämä sana ei kuitenkaan yksinään muodosta paikanimiä. Adjektiivi *þambr* olisi alkuosana samassa muodossa.

Skandinaavinen yhdyssana **þambfors* tai **þambar-* (genetiivi) tai suoraan **þambárfors* (vrt. nimeä Eyrbyggjasagassa) voi olla suomen kieleen kehittyneen nimimuodon perustana. Mitä jälkimmäiseen tulee, hyvä rinnakkaistapaus sille on *Helsingfors*, joka ilmeisesti on ennen ollut *Helsingå fors* (Granlund, *Studier över östnyländska ortnamn* s. 30). Ei voi sulkea pois sitä mahdollisuutta, että keskiosassa *ár* oleva vokaali on painottomassa asemassa heikentynt. Perusmerkitys olisi siis 'paisunut joki, koski'.

Todennäköisin sanan muoto on ehkä kuitenkin se, joka esiintyy nimessä *Tämban* ja muissa sen kaltaisissa, toisin sanoen kantaskandinaavinen **pambiōn*. Tästä tulisi suomen **tampio* samalla tavoin kuin kantaskand. sanasta **dungiōn* on tullut *tunkio* (Karsten, *Folkmålsstudier* X s. 559, Suomen kielen etymologinen sanakirja).⁴

Merkityksen kannalta erinomainen vastine nyt ajatellulle nimenmuodostukselle löytyy sanasta *våmm* 'vatsa' (kantaskand. **vambō*, murteessa feminiini tai maskuliini *vamb*). Se sisältyy moniin pohjoismaisiin notkojen, suoperäisten kapeikkojen, pyöreiden lahtien jne. nimiin (vrt. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok*). Esimerkkejä voidaan mainita myös Kokemäenjoen vesistön alueelta; nimessä *Vampula* (Vambula 1540) heijastuu, siltä näyttää, kantaskandinaavinen nimi. Myöskin nimelle *Vammala* on annettu samantapainen selitys (viimeksi Aimo Hakanen, *Norna-rapporter* 26 s. 331–).

Vanhahkoissa suomalaisissa nimijohdoksissa on usein vaihteleva suffiksi. Tämä koskee sekä henkilönimiä että paikannimiä; kategorioiden välinen raja on melko häilyvä. Kustaa Viikuna sanoo tästä ilmiöstä mm. seuraavasti: »Asiakirjoista voi havaita, että *Toivari*, *Toivo* ja *Toivottu* tarkoittavat samaa henkilöä, vaikka eri yhteyksissä. Samoin *Paimio* ja *Paimari*, *Ätsäri*, *Ätsävä* ja *Ätsiö* tarkoittavat eri asiakirjoissa samaa paikkaa, vaikka niille on annettu eri yhteyksissä eri vivahdus, joiden merkitystä emme enää ymmärrä» (Etunimet, 1971, s. 19).

Myös Voionmaa viittasi, kuten muistamme, tähän suffiksien vaihteluun. Samanlaista vaihtelua esiintyy myös appellatiivien muodostuksessa (*manner*, *mantera*, *mantere* esiintyvät *mantu*-sanana ohella). Vrt. Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys (1979) s. 135.

On siis täysin mahdollista, että esim. **Tampio* on saanut uuden muodon **Tampari*, *Tampere* ja että tämä muoto on laajentunut epeksegeettisellä *kos-*

⁴ Suomessa kyllä esiintyy *Tampio* talon- ja sukunimenä, ilmeisesti pääasiassa maan pohjoisosissa (Kuhmo, Sotkamo, Salla). Uusi suomalainen nimikirja yhdistää sen, ehkä hieman epäröiden, sentyyppisiin nimiin kuin *Tamppi*, *Tamppari*, *Tamppikoski*, joiden katsotaan kuuluvan yhteen ruotsin *stamp*-sanana kanssa ja tarkoittavan vesikäyttöisiä verkotamppeja tms.

Muodoltaan *Tampio* voisi olla laina kantaskandinaavisesta sanasta **pambiōn*. Merkinnät Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimitoimistossa eivät anna mitään ratkaisevia tietoja pohjoisista nimistä. Ne tuntuvat olevan sukunimiä, jotka sekundarisesti on otettu käyttöön talon- tai tilanniminä. Kankaanpäässä, siis melko lähellä Tamperetta, on merkitty muistiin *Tampio* tai *Tampio(n)keidas*, suo Kankaanpäen ja Niinisalon välisen tien varrella. En ole löytänyt sitä isonjaon kartoista (1800–, Maanmittaushallitus A 25 14/1 – 25). Genetiivi nimen ääntämisessä vihjaa, että tässäkin on kysymyksessä henkilöön viittaava nimi. Toistaiseksi voi vain arvailla, onko sukunimi *Tampio* mahdollisesti peräisin paikannimestä tai -nimistä.

ki-osalla. *Tammerkoski*-nimen *Tammer*-muoto on muodostunut yhdistymättömässä nimessä analogisesti lähisukuisten johdostyyppien kanssa, kuten Nissilä on arvellut.

Alkuosatyyppillä *Tamper-* on monia rinnakkaistapauksia erityisesti pohjois-Suomessa. Professori Eero Kiviniemi on antanut minun tutustua tähän kuuluvaan aineistoon Suomenmaa-teoksen rekisteristä, jonka hän on siirtänyt tietokoneeseen. Seuraavat tapaukset ovat varmasti vain murto-osa siitä, mitä nimivarasto sisältää: *Kyperjärvi* (Säkkijärvi), *Mesterjärvi* (Uusikirkko), *Manterjärvi* (Lemu), *Angerjärvi*, *Kangerjärvi*, *Singerjärvi* (Kuusamo), *Kouerjoki*, *-järvi*, *Louerjärvi* (Puolanka), *Hasserkoski* (Kuolajärvi), *Kosterjoki* (Savukoski), *Kuerjoki*, *Ääverjoki*, *-koski* (Kolari). Yhdysanoista on alkuosan loppuvokaali varmasti monessa tapauksessa kadonnut. Vokaalin katoamisesta ja muista lyhentymistä ks. Nissilä, Suomalaista nimistöntutkimusta s. 84—. Muistamme, että yllä esitetty lainaus Ylä-Satakunnan tuomiokirjasta 1690 sisältää muodot Wachtere qwarn ja Wachterqwarn. Tampereelta itään sijaitsee Vahderpään kylä (Suomen yleiskartta).

Jos *Tamberkosken* ym. nimien alkuosa on myöhäsyntyinen, niin kuin sen myöhäinen esiintyminen kirjoitusmuodoissa voi tuntua vihjaavan, käsillä olevaan etymologiseen ongelmaan voi tarttua uusista lähtökohdista. Mutta mahdollinen viittaus artefakteihin kuten *damm* ja *stamp* on yllä torjuttu. Sitä taustaa vasten, että suurimmalla osalla Kokemäenjoen koskista on henkilöihin tai paikkakuntiin viittaava nimi (32, vastaavasti 37 % Ritva Koskipään mukaan, s. 28), on sen sijaan syytä tutkia, voiko alkuosa *Tamber-* alkuun tarkoittaa henkilöä.

Suomen kielessä on joukko sellaisilla johtimilla kuin *-ari*, *-uri*, *-eri* muodostettuja henkilönnimiä, joista monet esiintyvät nyttemmin vain talon- ja sukuniminä: *Jaska*, *Jaskari* – *Jakob*, *Tomppa*, *Tompuri* – *Tomas*, *Juopperi* – *Jakob* jne. (Uusi suomalainen nimikirja). On ajateltavissa, että myös *Tampere* takautuu johonkin henkilönnimeen. Se, että *Tammi* on vanha suomalainen henkilönnimi, on jo mainittu. Nimestä *Adam*, joka 1400-luvulla on Ruotsissa varsin epätavallinen, on kumma kyllä samalta ajalta runsaasti esiintymiä etelä-Hämeessä, ei kovinkaan kaukana Tampereelta (Sveriges medeltida personnamn). Suomen murteissa sillä on lyhyempi muoto *Tami*. Otaksuttavasti on olemassa muitakin mahdollisia lähtökohtia. Ne nimet, jotka Ojansuu ja Voionmaa liittävät Tampereeseen (ks. edellä), voidaan ehkä osittain selittää muuntuneiksi henkilönnimiksi.

Mutta henkilönnimet samoin kuin paikannimetkin ovat määriteosina yleensä genetiivissä, perusmuotoja esiintyy harvoin ja silloinkin tiettyihin seutuihin paikallistuneina (Nissilä, Suomalaista nimistöntutkimusta s. 77—). On mahdollista, että jokin yllä esitetystä nimistä, joiden määriteosan lop-

puna on *-er*, sisältää henkilönimen, mutta sen selvittäminen vaatisi yksityiskohtaisempaa tarkastelua kuin tässä on mahdollista. Arvo Meri pitää eräänä mahdollisena vaihtoehtona, että pitäjännimessä *Hinnerjoki* määriteosa olisi muoto nimestä *Henrik* (Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I s. 38—). — Ei varmasti ole mitään syytä, miksi *Tammerkoski* poikkeaisi pääsäännöstä.

Vaikka ruotsinkielisen *Tammerfors*-nimen pääpaino on osalla *-fors*, tämän ei tarvitse merkitä sitä, että määriteosa on henkilön- tai talonnimi. Samanlaista painotusta tavataan monissa linnan-, herraskartanon- ja kaupunginimissä. *Helsingfors* on voinut olla esikuvana. Nimen aikaisempien tulkitsijoiden tavoin en ehdota nimen johtamista henkilönimestä, harkittuani kuitenkin varsin kauan sitä mahdollisuutta.

Yhteenveto

Tampereen seudun nimistössä on runsaasti skandinaavisia aineksia. Edellä on tästä esimerkkejä, ja Viljo Nissilä esittää niitä paljon lisää perusluonteisessa artikkelissaan *Tampere*-nimestä. Pohjoismainen vaikutus ulottuu pitkälle ajalle. Monen satakuntalaisen nimen katsotaan edustavan kantagermaanista tai kantaskandinaavista kielimuotoa, esimerkiksi *Harjavalta*, *Vampula* ja *Kulju* (*guljō 'göl'). Viimeksi mainittu esiintyy pari kertaa aivan Tampereen lähellä. Se voi olla lainasana, joka on ilmeisesti levinnyt myös sukunimenä. Suurin osa pohjoismaiselta kuulostavista nimistä voidaan johtaa takaisin muinaisruotsalaisiin muotoihin. Viittaan artikkeliini Svenska språkminnen i Satakunta (Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 1983).

On siis aivan kohtuullista nähdä nimiparissa *Tampere—Tammerfors* vielä yksi esimerkki pohjoismaisesta vaikutuksesta, kuten Nissilä on nähnyt.

Mielestäni on mahdollista liittää nimi eräisiin indoeurooppalaisen juuren *temp 'venyttää' perillisiin, nimittäin muinaislänsiskandinaaviseen adjektiivin *pambr* 'paksu, paisunut', feminiiniin *pomb* 'suuri vatsa' (kantaskand. **pambō-*, vastine muinaisruotsissa *pamb), joka voi myös olla 'jousen jänne' (näin nimessä *Tambarskälve*), ja kantaskand. sanaan *pambiōn, josta norrbottenilaiset paikannimet *Tämman*, *Tämban*. Tämä sanaperhe on hyvin edustettuna myös nykyisissä länsiskandinaavisissa kielissä, ja se muodostaa Norjassa paikannimiä, myös saarien nimiä.

Nimi (tai sen alkuosa) olisi merkinnyt 'paisunutta vatsaa' tai jotakin sitä muistuttavaa. Kuvaus sopii hyvin koskeen, jossa vesimassat kuohuen syöksyvät laajempaan laskualtaaseen. On olemassa monia merkitykseltään vas-

taavia esimerkkejä. Useimmat ruoansulatuskanavan osat ovat motivoineet vesistönnimiä (*suu, nielu, kurkku, maha, vatsa, suoli*).

Lainasanojen tutkimuksen perusteella on luultavaa, että kontaktit suomalaisten ja Suomen germaanien välillä ovat hyvin vanhoja ja että niitä esiintyi jo pronssikaudella. Ei ole mitään estettä sille, että erään maamme mahtavimman kosken nimi on ikivanha. Mutta sen ajoittaminen kielellisin perustein on vaikeaa. Vain siinä tapauksessa, että kantaskandinaavinen **þambiōn* olisi tullut suomen kieleen nimenä, pääsisimme noin 600-luvulle tai kauemmas, toisin sanoen aikaan ennen *i*-metafonian toteutumista. Jos kantaskandinaavinen muoto sen sijaan on otettu suomen kieleen lainasanana, nimi on voitu muodostaa paljon myöhemminkin.

Jos nimi alusta alkaen on pohjoismainen, voidaan sillä ajatella olleen muitakin muotoja kuin äsken mainittu. Voidaan esittää sellaisia vaihtoehtoja kuin **Tambfors* tai **Tambarfors* (jossa on genetiivi sanasta **þamb*) tai jopa **þambárfors* (mistään tyypillisestä *joesta* ei kuitenkaan ole kysymys). Määriteosasta, jossa toisen tavun painottomuus on muuttanut ääntämistä, on voinut kehittyä suomalainen ääntämismuoto, jonka tuloksena on *Tampere*.

Mutta minusta vaikuttaa siltä, että *iōn*-johdos, siitä muodostuneet pohjoisruotsalaiset paikannimet sekä siitä mahdollisesti lainattu suomen *tampio* voivat luoda tulkinnalle kestävämmän perustan. **Tampiosta* on vanhemmassa suomessa esiintyvän, *r*-suffiksilla tapahtuvan muuntumisen jälkeen voinut kehittyä sellaisia muotoja kuin *Tampere, Tamperkoski*.

Perusosa *koski* on luonteeltaan ensi sijassa epeksegeettinen, mutta sitä käytetään vanhemmissa esiintymissä seudun käytännön mukaisesti nimenä sellaisenaan, niin lienee lupa otaksua. Vasta 1500-luvulta löytyy tietoja määriteosasta, otaksuttavasti siksi, että oli tarve tehdä ero tämän Kosken ja muiden samannimisten paikkakuntien välillä.

Jakautuminen osaksi *Tammer-*, osaksi *Tampere*-muotoihin johtuu varmaan, kuten Nissilä on arvellut, analogisesta sopeutumisesta suomen taivutusmalliin. Ei ole täysin poissa laskuista, että ruotsinkielisellä muodolla *Tammerfors*, joka ehkä ainakin osittain on ortografinen luomus ja jota kauan käytettiin myös suomenkielisessä tekstissä (*Tammerforsis* aina 1800-luvulle asti, vrt. Tampereen historia I s. 404), on ollut osuutensa suomenkielisen muodon kehityksessä.

LÄHTEITÄ

- AHLBÄCK, OLAV Apokopen i de finlandssvenska folkmålen. — Studier i nordisk filologi 31—32:2. Helsingfors 1945.
- ALHONEN, PENTTI — SALO, UNTO — SUVANTO, SEPPÖ — RASILA, VILJO Tampereen historia 1. Tampere 1988.
- BRYLLA, EVA Singular ortnamnsböjning i fornsvenskan. Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie B. Meddelanden 6. Uppsala 1987.
- BUCHT, TORSTEN Tämban (Tämman). Ett norrbottniskt naturnamn. Namn och Bygd 26 (1938). Uppsala 1939.
- CALISSENDORFF, KARIN Ortnamn i Uppland. Kristianstad 1986.
- DE VRIES, JAN Altnordisches etymologisches Wörterbuch. Leiden 1961.
- Finlands medeltidsurkunder, utg. genom REINH. HAUSEN. Helsingfors 1910—.
- Folkmålsstudier. Meddelanden från Fören. f. nordisk filologi. Helsingfors (Åbo) 1933—.
- HAKANEN, AIMO Etymologiska synpunkter på några ortnamn i Vammala-trakten. Norna-rapporter 26. Uppsala 1984.
- HAKULINEN, LAURI Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki 1979.
- HEGGSTAD, LEIV Gammalnorsk ordbok. Oslo 1950.
- HELLQUIST, E. Studier öfver de svenska sjönamnen. Svenska landsmål XX. Uppsala 1903—06.
- Det svenska ordförrådets ålder och ursprung. En översikt. Lund 1929—32.
- Svensk etymologisk ordbok. Kolmas painos. Lund 1948.
- HOVDA, PER Fossenamn. Maal og Minne 1945.
- Norske elvenamn. Oslo 1966.
- HULDÉN, LARS Svenska språkminnen i Satakunta. Saga och sed. Uppsala 1983.
- KARSTEN, T. E. Svenskt och finskt i Finland. Folkmålsstudier I. Helsingfors 1933.
- Nordiska participia presentis som älv- och forsnamn. Namn och Bygd 21 (1933).
- Finnar och germaner. Folkmålsstudier X. Helsingfors 1943.
- KOSKIPÄÄ, RITVA Kokemäenjoen koskien nimet. Pro gradu -työ 1971. Nimitoimisto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Malmö 1956—78.
- LÖNNROT, ELIAS Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Helsinki 1874, 1880.
- Maal og Minne. Norske studier... Kristiania (Oslo) 1909—.
- Maanmittaushallituksen arkisto. Helsinki.
- MERI, ARVO Vanhan Vehmaan kihlakunnan kylien ja talojen nimet. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 220. Helsinki 1947.
- Namn och Bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Uppsala 1913—.
- NISSILÄ, VILJO Tampere-nimestä. — Virittäjä 1959.
- Suomalaista nimistöntutkimusta. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 272. Helsinki 1962.
- Tampereen nimen ongelma. Kangasalan jouluku 1968.
- PAMP, BENGT Ortnamnen i Sverige. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie B Nr 2. Viides painos. Lund 1988.
- PELTONEN, KALERVO Paastopäivistä Tampereeseen. Tampere-nimen alkuperän tarkastelua. Tammerkoski 2/1987.
- SAHLGREN, JÖRAN Vikingar i Österled. Något om Dnjeprforsarnas svenska namn. Namn och Bygd 18 (1930).
- Studier i nordisk filologi. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1910—.
- Suomi. Uusi yleiskarttakirja. Maanmittaushallitus 1977.
- Sveriges medeltida personnamn. Julk. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademins personnamnskommitté. Uppsala 1967—06.

- THORS, CARL-ERIK Stadsnamnen i Finland. En översikt. Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift 1949.
- TORP, ALF Nynorsk etymologisk ordbok. Kristiania 1919.
- Uusi suomalainen nimikirja. MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA. Keuruu 1988.
- VA = Valtionarkisto. Helsinki.
- WESSÉN, ELIAS Svensk språkhistoria I. Kuudes painos. Stockholm Studies in Scandinavian Pihology. Lund 1962.
- VILKUNA, KUSTAA (avust. MARKETTA HUITU ja PIRJO MIKKONEN) Etunimet. Keuruu 1976.

Tampere–Tammerfors

LARS HULDÉN

The name *Tampere*, in Swedish *Tammerfors*, refers not only to one of Finland's major towns but also to the rapids upon which the town has been built. It has been considered to be of Finnish, Lapp, Scandinavian, Estonian, even Latin origin. One may thus conclude that the form of the name has something strange about it.

One interpretation that has won wide acceptance was proposed by Viljo Nissilä in Virittäjä in 1959 (*Tampere-nimestä 'On the name Tampere'*). He starts from Old Swedish *damber* (m.) 'dam', modern Swedish *damm*, and argues that the nominative form of the word, in *-er*, was borrowed into Finnish at the time when the first dam was built; this may have been constructed by the Swedes as far back as the 12th century and must have been felt to be a major event. An epexegetic *koski* (Swedish *fors*) 'rapids' was then added. In the 15th century this alone was used as the name. From forms like *Tamperkoski* (1544) – where Finnish *p* was taken to represent the original *b* – derives the Swedish variant of the name; the last element is a translation. The Finnish name of the rapids is now *Tammerkoski*. The tension between the elements *Tammer-* and *Tamper(e)* is due to the influence of shifting derivation patterns in Finnish.

The writer argues that it is unlikely that a nominative form of the word *damm* was borrowed into Finnish. No parallels for such a loan have been de-

monstrated. Rather, the appellative was borrowed in the widespread form *tammi*, which is also present in many Finnish place-names.

The writer takes a different starting-point in Old Scandinavian: the form *þambr* 'swollen, thick', *þomb* (f.) 'a bloated, big stomach', together with contemporary examples such as Icelandic *þamba*, which means roughly 'acquire a bloated stomach by drinking a lot', Norwegian dialectal *temba* (*i sig*) 'drink a lot', and others that all go back to the Indo-European root **temp* 'stretch out', from which we also get Latin *tempus*.

A stem-form in *-iōn* evidently seems to be present in Northern Swedish place-names such as *Tämman*, *Tämban*, which are names of round bays. This group may also include the upland lake-name *Tämnaren*. Several Norwegian island-names are given a similar derivation. Semantic parallels include the many names with the element *våmm*, referring to circular localities, bays etc.

A Proto-Scandinavian form **þambiōn* would be borrowed into Finnish as **tampio*, as e.g. **dungīōn* gives Finnish *tunkio* 'compost heap'. (The farm and family name *Tampio* does occur in Finland, and has not received any definitive explanation.)

If a ready-made name was borrowed, it must have been older than the Scandinavian *i*-mutation. If the word was borrowed as an appellative the name can have been formed later.

In old sources there are several Finnish personal and place-names with a variable suffix. Kustaa Vilkuna, one of those who has studied the problem, points out parallel forms such as *Paimio* — *Paimari*, *Ätsjö* — *Ätsäri*. The present writer is of the opinion that an original form **Tampio* was changed to *Tampere* or the like, and later extended with *-koski*. The modern Swedish form may have developed, as Nissilä assumed, from the Finnish.

The article also discusses a couple of other paths of development having to do

with original forms such as **pambarfors* (with the genitive of *þomb*) or **pambárfors* (a compound with the genitive of *a* 'river'). The possibility that the name might originally have been a person-name formation in *-ari*, *-eri*, which is a common form in Finnish, is discussed but considered to be unlikely.

The combination with *þomb*, *Tämban* etc. seems to make good sense as the name for a place where enormous masses of water plunge down into a wide basin.